

- 33 Тютюнджиев, Ив. Българската анонимна хроника от XV в. и политическите събития в България в периода 1354-1413 г., В. Търново, 1989, с. 212-220. /канд. дисерт./. Стоянови, Л., Стари сръпски родослови и летописи. Сборник за история, език и книжовност, кн. 16, 1827, с. 224.
- 34 Мутафчиев, П. Съдбините на средновековния Дръстър. - В: Избрани произведения, II, с. 99-102.
- 35 Кузев, Ал. Принос към историята на средновековните крепости по Долния Дунав. и Изв. на Нар. музей Варна, V, /XX/. Варна, 1969, с. 143.
- 36 Цветкова, Б. Френски пътеписи за Балканите XV-XVIII в. Състав. и ред., С., 1975, с. 66-68.
- 37 Гюзелев, В. Николай Кузански за събитията в България през 1454 г. ИПр., 1986, 1, с. 49.
- 38 Обратното твърди К. Велики, но не привежда аргументи. Според него "Преминаването на българите на север от Дунав започна едновременно със завладяването на България от турците, когато емигрирането било по-силно. Постепенно процесът придобил по-бавен темп с изключение на периодите, когато е имало въстания или чужди експедиции на юг от Дунав". Велики, К. Ист. съч. с. 80-81.
- 39 По-подробно за методите на завоевание вж. Тютюнджиев, Ив., Пл. Павлов. Ист. съч., с. 12-13. Също и Матанов, Хр., Р. Михнева. От Галиполи до Лепанто. С., 1988, с. 11-188.
- 40 Тютюнджиев, Ив., Пл. Павлов. Османските турци и краят на Средновековна България, В. Търново, 1991.
- 41 Грозданова, Е. Промени в поселищната мрежа и демографския облик на Елховския край през XV-XVIII в., - ИПр., 1979, 6, с. 108-112.
- 42 Гюзелев, В. Николай Кузански ..., с. 49.
- 43 Мейендорф, И. Ф. Флорентинският собор: Причини историческа неудача. - В: Византийски вестник, 52, 1991, с. 97, бел. 37.
- 43 Пак там, с. 97.

# КЪМ ВЪПРОСА ЗА УЧАСТИЕТО НА СРЕДНОБЪЛГАРСКАТА ЛИТЕРАТУРА В ЦЪРКОВНО-ПОЛИТИЧЕСКИ ЖИВОТ НА МОЛДОВА ПРЕЗ XV-XVI В.

Павлина Бойчева

Ако разпространението на среднобългарската литература извън България след края на XIV в. се разгледа в сравнителен аспект, може да се види, че по отношение на Сърбия и Русия Молдова заема водещо място. Тази разлика в степента на проникване на среднобългарските ръкописи в полза на Молдовското княжество се откроява значително благодарение на редица нови разработки, които се появяват в медиевистиката през последните три десетилетия. Без да се ангажираме с нелеката задача да ги представим тук, ще отбележим само най-общо, че са налице достатъчно доказателства в полза на идеята, че през XV и XVI в. среднобългарската култура се оказва в ролята на активен участник в политическия и духовния живот на Молдовското княжество.

Според възможностите на едно кратко изложение ще се опитаме да представим нашето виждане за българското присъствие в Молдова, което се наблюдава в две основни насоки: 1. Като модел при изграждане и устройване на институциите на източното православие и 2. Като идейна програма в културно-политическия живот на младото княжество.

Още в началото трябва да кажем, че ранната история на княжеството поставя цял кръг от проблеми, в които може да се търси обяснение и за състоянието на източното православие<sup>1</sup>. Тук само ще отбележим, че сложната политическа обстановка, в която се оказва Молдова заради съседството си с унгария, Полша и Литва се отразява твърде неблагоприятно върху развитието на молдовската църква. Получава се така, че в политиката на местните воеводи дейността на католическата църква в княжеството идва като резултат от усилията им за запазване териториалната цялост на Молдова. Навярно по тази причина, както сочат авторите на "История на румънската църква", в началото на XV в. в княжеството имало само няколко дървени църкви и един - два манастира<sup>2</sup>. По за тяхната дейност не са запазени никакви свидетелства.

В такова положение заварва молдовската църква Александър Добрий в началото на XV в., когато поема управлението на княжеството.

вото. Според Анонимната молдовска хроника това станало с активната намеса на влашкия воевода Мирчо Стария /1386-1418/. Ето и текста, в който се казва: "В ЛЪТО СЪЗ МЪСАУА АПРИЛІА КЪ СТАЛ АЛЕКСАНДРЪ ВОЕВОДА ГОСПОДАРЕМ У МОЛДАВСКОЙ ЗЕМЛИ А ЮГА ВОЕВОДА УЗДЛ МИРЧА ВОЕВОДА"<sup>3</sup>.

Сведенето на неизвестния летописец заслужава по-внимателен анализ, защото чрез него може да се търси обяснение и за отношението, което Александър Добрия имал към среднобългарската култура, а в по-широк аспект и към българските бежанци, които навярно получили възможност да се заселят в Молдова към началото на XV в. И така уточнението, което прави авторът на Анонимната хроника, че тъкмо Мирчо Стария имал заслуга за изгонването на Юга воевода от молдовския престол, ни дава право да предположим, че Александър Добрия е прекарал известно време в княжеския двор на Влахия. Този момент е твърде значителен, тъй като посредством него може да се доближим до определени условия, които са имали явено въздействие върху бъдещия владетел. На първо място, това е приятелството на Ал. Добрия с Мирчо Стария, който по онова време, както може да се очаква, бил събрал богат опит като владетел. Неговото управление създало добър престиж на Влахия главно заради успехите, които имал срещу османците. Най-голямата му победа е битката при Ровине /1395/, когато нанесъл поражение на 40 000 османска войска, която включвала и части от войската на Стефан Лазаревич, Марко Кралевич и Константин Драгашевич<sup>4</sup>. Друга важна черта от портрета на влашкия воевода е желанието му да разшири мрежата от духовни средища в княжеството<sup>5</sup>. Или, накратко казано, може да се гледа и като школа на престоя на Александър Добрия във Влахия.

Не е далеч от истината да се мисли, че във Влахия Александър Добрия е могъл да срещне българи – като църковни дейци или като бежанци от управляващите среди на Търново и Видин. За пример ще посочим сина на Иван Срацимир, за когото се смята, че намерил закрила при Мирчо Стария<sup>6</sup>.

Друга фигура, която е имала голям авторитет сред обществените среди на Влахия, е Никодим Тисмански. В един от княжеските документи за манастира Козя от 1389 г., неговото име е споменато заедно с имената на членовете на княжеския съвет на Влахия. Не е без значение да кажем, че Никодим е действал в тесни връзки с Търновската школа и с нейния духовен водач Евтимий Търновски. През 1966 г. румънският учен Е. Лазареску изнесе твърде ценни

сведения, от които стана известно, че Никодим се установява във Влахия след завладяването на Видинската област от унгарците през 1365 г.<sup>7</sup> Навярно над него бил оказан натиск за покатоличване, поради което той напуснал Видинска България някъде към 1370 г. заедно с група монаси. С активната помощ на тогавашния владетел Владислав Вайку /1364-1377/ Никодим се заел да укрепи църковната организация във Влахия. Интересно е, че в княжеството бил привлечен и видинският митрополит Данайл<sup>8</sup>. Не е известно дали влашкият воевода им е предоставил по-добри условия за работа, или причината за настаняването и на двамата в областта на крепостта Северин трябва да се търси в засилената католическа пропаганда в този район<sup>9</sup>.

Евъ Влахия Никодим създава два манастира – Бодина /1372/ и Тисмана /1383 ?/, които всъщност са първите центрове на монашеския живот в княжеството. За трудностите в неговата работа по организиране на манастирската община в Тисмана говорят двете послания на Евтимий Търновски до Никодим – Краткото и Обширното<sup>10</sup>. Те са важен документ относно ранното проникване на някои страни от реформата на търновския патриарх в църковно-културния живот на Влахия. От посланията се разбира, че в своята дейност Никодим се изявява като исихаст, който остава верен на идеите на Евтимий Търновски за важната роля на православната църква в условията на ожесточена борба с католицизма и исляма. Като изходим и от влиянието, което Никодим е имал върху Мирчо Стария, можем да предположим, че по време на своя престой във Влахия пряко или косвено Александър Добрия е бил запознат с делото на Никодим. За неговото познатство с влашкия воевода сигурно ще бъдат намерени нови доказателства, които биха помогнали да се проучи цялостно църковно-културния живот в Молдова през първите няколко десетилетия на XV в. Защото по вероизповедание Александър Добрия е бил католик, а управлението му изпълнява с ново съдържание живота на източноправославната църква в княжеството. Изворите говорят за явен стремеж от страна на владетеля да се укрепят институциите на източното православие и да се разкрият нови. За доказателство ще посочим някои от грамотите, които са излезли от княжеската канцелария между 1401 и 1407 г.<sup>11</sup> В тях се съобщава за различните мюти, които молдовският воевода раздал на митрополитите в Сучава<sup>12</sup> и на най-важните центрове на духовния живот в княжеството – манастирите Молдовица /1402/<sup>13</sup>, Бистрица /1407/, Побрата /1391/<sup>14</sup> и Нямец<sup>15</sup>.

Не може да има съмнение, че Александър Добрия има най-го-

ляма заслуга за създаването и развитието на книжовната школа в манастира Нямц. На нея ще се спрем малко по-подробно, защото в нейната история се очертават редица доказателства за участието на среднобългарската култура в просветния живот на Молдова.

За появата на манастира Нямц към края на XIV в. са познати две становища. Едното според авторите на "История на румънската църква" е свързано с преданието за изграждането на манастира от учениците на Никодим Тисмански<sup>16</sup>. Веднага ще отбележим, че то навярно е свързано с голямата популярност на Никодим в земите на румъните. Не е изключено това предание да намеква и за някакво сътрудничество между манастирите, които изгражда Никодим и манастира в Молдова. Защото другото становище изглежда по-приемливо от гледна точка на по-късното развитие на манастира Нямц. То се извежда от една приписка в Ловчанския сборник от 1331 г., която е запазена в по-късен препис. В нея се разказва, че трима българи монаси - Софроний, Пимен и Силван - положили основите на манастира Нямц през 1392 г.<sup>17</sup>

Проучванията върху Търновската книжовна школа от последните десетилетия<sup>18</sup> ни позволяват да твърдим, че ако всички данни за съществуването на манастира Нямц през XV и XVI в. се разгледат във връзка с големите идеи на исихазма за обединение на източноправославните народи срещу католическата църква и исляма, те губят действителната си стойност. Тези наши идеи намираме основание, на първо място, в дейността на някои от представителите на исихазма през XIV в., които всъщност са възпитаници на Килийарската школа. Става дума за опитите на Никодим и на Киприан да заздравят корените на източното православие - единият във Влахия /1370-1406/, а другият в Русия /1375-1406/. В същото време през 70-те и 80-те години на XIV в. в школата на Евтимий Търновски се разработва стройна система от средства за въздействие, която намира израз в една колекция от текстове с богато идейно съдържание за нуждите на източноправославната църква<sup>19</sup>. На тази колекция ще се спрем подробно по-долу. Тъй като нейното изготвяне ни кара да предположим, че в кръга на Евтимиевата школа е могла да се зароди идеята за създаване на един нов център на монашеския живот извън пределите на България с цел да се спасят паметниците на средновековната българска култура.

Кои точно са били факторите, които са определили избора на манастира Нямц, е трудно да се каже. Но предумислата, която излиза от неговата школа през XV и XVI в., красноречиво говори в

полза на едно съзнателно търсено и целенасочено ориентиране на среднобългарската култура към Молдова. Така например в библиотека-та на манастира Нямц се оказват редица ценни книги от царската библиотека в Търново, от които ще посочим среднобългарския превод на Манасиевата хроника от 1345 г., Ловчанския сборник от 1331 г. Списъкът може да бъде продължен с преписи на произведенията на старобългарските писатели Кирил Философ<sup>20</sup>, Климент Охридски, на разнообразната в жанрово отношение литература, която се разпространява в Молдова. Така стигаме до същността на въпроса, който ни занимава тук.

За това доколко и в каква степен среднобългарската литература е била използвана в Молдова при полагане основите на книжовния живот, може да се съди по развитието на школата в манастира Нямц. Най-напред трябва да уточним, че все още не са добре изучени причините, допринесли за съсредоточаване на среднобългарската литература в Молдова. В интерес на истината трябва да кажем, че румънската славистика има сериозен дял при отчитане на фактите<sup>21</sup>. За манастира Нямц се са крайно незадоволителни, особено за най-ранния период от съществуването му. Засега единственият документ, хвърлящ известна светлина върху начина, по който била организирана школата в манастира Нямц, е княжеската грамота от 1407 г.<sup>22</sup> От нея става известно, че през месец януари на същата година с благоволенieto на владетеля и на молдовския митрополит Йосиф двата манастира - Нямц и Бистрица - били обединени в една община. Тези практика е позната от Никодим Тисмански, той я използва твърде скоро след изграждане на манастира Тисмана. Или, казано с други думи, разширението явно е направено в полза на манастира Нямц. Освен това в същия документ се казва, че преди обединението двата манастира са имали книги и свитъци: "ДА ПРЪДАСТЬ ЕЪСЕ ЕДИНЮ СЯ ОБРЪТАЕЪ ВЪ ТЪХЗИ ПРЪДРЕЧЕНЪХЪ МОНАСТЫРЕХЪ ВЪ РЪКАХЪ ПОПА КУРЪ ДОМЕНТИАНА ИЛИ КНИГЫ ИЛИ СВИТЫ ИЛИ СЪСЪДЫ..."<sup>23</sup> Едва ли може да се смята, че изброеното в документа имущество е определена формула, която запълва съдържанието му. Тези, макар и оскъдни сведения, насочват към идеята, че в годината на обединяването на двата манастира в една общност в тях е съществувала в някаква форма и просветна дейност.

По-пълното възстановяване на облика на духовния живот в Молдова става възможно едва към 1413 г., откогато датира първият сборник, който се числи към скриптория на манастира Нямц. Подпи-

сан е от книжовника Гаврил. На неговото перо принадлежат 17 датирани и 6 недатирани сборника<sup>24</sup>. Всички преписи, които са изготвени от 1413 до 1451 г. в манастира Няма, по думите на румънския славист Г. Михалда "оказались наиболее древними и исправными в текстологическом отношении"<sup>25</sup>.

Може да се приеме, че преписваческата дейност на Гаврил Урик въвежда в Молдова среднобългарското писмо Евтимиев тип и по непознат засега начин го узаконява за всички просветни средища. Това немислено изискване се проявява и в оригиналните съчинения, които се изготвят в княжеството през XVI в. – молдовските хроники.

Гелият свод от преписи, под които стои подписът на Гаврил Урик, свидетелства за размерите, в които среднобългарската литература се оказва в Молдова. Това са служебни мисли, евангелия, тържествени, псалтири, сборници със смесено съдържание, които съхраняват в доста "чист вид" и оригиналните произведения на някои старобългарски писатели и на писателите от кръга на Евтимий Търновски. Въз основа на изследванията на Йон Збу ние стигнахме до извода, че в своята работа Гаврил Урик използва търновски оригинали. През 1963 г. румънският учен откри в манастира Драгомирна една сбирка от 10 сборника, която той нарече колекция "Студии"<sup>26</sup>. Келият обем надхвърля 8000 страници с текстове, които са изготвени според правописните и езикови принципи на Евтимиевата реформа. По всичко личи, че именно тези търновски книги са били сред образците, които Гаврил Урик постави в основите на преписваческата школа в манастира Няма.

Преписваческата традиция, заложена в манастира Няма, намира продължение в следващия по значимост книжовен център в княжеството – манастира Путна. Той е построен по повелението на Стефан воевода през периода от 1466–1470 г. Като своя руският учен А. Паскал в първоначалното извие събрал неутрализираните текстове на всички ръкописи, излезли от скриптория на манастира Няма<sup>27</sup>, а репертоара на манастира Путна. Избраните автор посочва и нематериалната практика, която се използва в него и по думите на Е. Тончева е свидетелство за Евтимиевото книжовно дело<sup>28</sup>.

Трябва да кажем, че облекчение на това изискване по своите размери приложение и разпространение на среднобългарската литература в Молдова може да даде в известна степен преемствата на Григорий Намблак тук. Защото на всеки добър специалист е ясно, че каквото и качества да притежава дадена литература, тя не би могла

сама да изиграе такава преобразуваща роля в молдовската култура, каквато се наблюдава от една страна, в дейността на новите манастири, а от друга – в широката подкрепа, която Александър Добрий оказал на институциите на източното православие.

На първо място, връзката на Григорий Намблак с Молдова може да се проследи в посланието, което константинополският патриарх Матей /1397–1410/ изпратил на Александър Добрий през 1401 г.<sup>29</sup> В него се съобщават имената на пратениците, които трябвало да уредят в духа на времето отношенията между Патриаршията и княжеството: калугер кир Григорий и дякон Мануил Архонт. Тук е важно да уточним, че с името "Григорий" са подписани голям брой произведения<sup>30</sup>, които безспорно са дело на едно талантливо перо и принадлежат на един и същ автор, в чиято личност слависти като А. Яцимирский, Ал. Пиру, П. Русев и др. виждат българина Григорий Намблак.

И второ, най-съществен аргумент за престоя на Григорий Намблак се явява пълното навлизане на Евтимиевата реформа в институциите на църквата и държавата. Разбира се, това става възможно благодарение на достойнствата, които търновската литература има в идейно отношение. Тъкмо тази страна на търновската литература е била потребна на молдовските воеводи за постигане на стабилност и обединяване на всички духовни сили в княжеството през XV в., та дори и през XVI в. С такава цел тя била приложена не само при Александър Добрий, но и при неговия внук Стефан Велики /1457–1504/. Без преувеличение може да се каже, че управлението на Стефан Велики минава под знака на идеите, заложени в Евтимиевата творба "Похвално слово за Константин и Елена". Образът на християнския владетел, който Евтимий Търновски създава, е издигнат в апотеоз от молдовския воевода. Своето преклонение пред идеята на Евтимий Търновски за владетеля като защитник на християнството Стефан Велики увековечава в един препис на това слово, който бил изготвен през 1476 г. в манастира Путна<sup>31</sup>. Най-точно олицетворение на господството на тази идея в църковно-политическия живот на княжеството са историографските съчинения, които описват управлението на Стефан воевода. Това са Анонимната молдовска хроника и нейните варианти Путна 1 и Путна 2. И в трите хроники на преден план е поставена идеята за владетеля, който воюва срещу османците в името на православия<sup>32</sup>.

В това отношение несъмнен интерес представляват и произведенията на тримата хронисти, които работят в Молдова през XVI в. –

Макарий, Евтимий и Азарий. И тримата се изявяват като верни последователи на книжовните принципи на Търновската школа<sup>33</sup>. В тяхната работа се наблюдава стремеж към богат език, който обикновено постигат с лично словотворчество и с неизбежната декларация, че се стремят да илетат словото си. От хрониките на тримата автори личи, че творческите им възможности са оформени под въздействие на разбиранията на исихастите от Евтимиевия кръг за чистотата на източното православие и за владетели като проводник на тези идеи.

Църковно-културният живот в Молдова през XVI в. съдържа още много примери, които явно показват въздействието на Евтимий Търновски, и по-точно на неговото творчество, върху мировгледа на църковни дейци и владетели.

В заключение ще кажем, че всички случаи, които дадохме тук като илюстрация за приложението на среднобългарската литература в духовния и политическия живот на Молдова, по категоричен начин показват нейното общочовешко съдържание и значение.

#### Б Е Л Е Ж К И

- 1 Параска, П. Ф. Территориальное становление Молдавского феодального государства во второй половине XIV в. - Социально-экономическая и политическая история Юго-Восточной Европы. До середины XIX в. Кишинев, 1980, 62-89.
- 2 Istoria bisericii române, V. I, 1957, 213-214. Вж. и Istoicescu, N. Repertoriul bibliografic al localităților și monumentelor medievale din Moldova. 1974, București, p. 973.
- 3 Cronicile slavo-romine din sec. XV-XVI. București, 1959, p. 6.
- 4 Constantinescu, N. Puncte de vedere asupra datării bătăliei de la Rovine. - Revista Istorică, t. 1, 7-8; Матанов, Хр. Югозападните български земи през XIV в. С., 1986, с. 115.
- 5 Istoria Bisericii Române, 207-211.
- 6 Петров, П. Въстанието на Константин и Фружин. - Известия на института за история при БАН, 9, 1960, 187-214.
- 7 Lazarescu, E. Nicodim de la Tismana și rolul său în cultura românească. - Romanoslavica, XIII, 1966, 223-238.
- 8 Бойчева, П. За някои аспекти на църковно-културните отношения между Видинското царство и Угровлахия от 1365 г. до 1370 г. - Проблеми на балканската история и култура, Studia balcanica. С., 1979, 46-47.

- 9 Teodorescu, R. Bizanți, Balcani, Occident la începuturile culturii medievale românești (secolele X-XIV). București, 1974, 267-338; Iorga, N. Istoria bisericii românești. Valenii-de-munte. 1908, p. 40-48.
- 10 Kaluzniacki. Werke des Patriarchen von Bulgarien Euthimius. Wien, 1901, 205-224.
- 11 Documenta Romanae Historica. București, 1975, v. I, Moldova.
- 12 Пак там, с. 24.
- 13 Пак там, с. 23.
- 14 Пак там, с. 27.
- 15 Пак там, с. 29.
- 16 Istoria bisericii Române, 212-213.
- 17 Кувев, К. Съдбата на старобългарската ръкописна книга през вековете. С., 1986, с. 242.
- 18 Търновска книжовна школа. С., 1974, т. I; Търновска книжовна школа, т. II, 1980; Търновска книжовна школа, т. III, 1984.
- 19 Ивков, З. За десеттомната колекция Студийон. Из архива на румънския изследвач Йон Ивков. - Проучвания послучай II конгрес по балканистика. БАН, С., 1970, 299-342; Ивков, З. Manuscrise slave din biblioteca și muzeul Dragomirna. Romanoslavica, XIII, 1966, 189-202.
- 20 Mircea, I.- R. Les lettres Cyrilo-Methodiennes aux pays roumains du moyen age (l'oeuvre de Clement D'Ochrid). - Кирило-Методиевски студии, кн. 4, 1987, 438-451; Panaitescu, P. Manuscrisele slave din Biblioteca Academiei, v. I. București, 1959, p. 246.
- 21 От обширната библиография, която обхваща цяло столетие, ще посочим само статии, поместени в сп. "Романославика", орган на Асоциацията на славистите в Румъния.
- 22 Documenta Historica, v. I. Moldova, p. 29.
- 23 Пак там.
- 24 Бойчева, П. Традициите на Търновската книжовна школа и делото на Гаврил Уршк. - Търновска книжовна школа, т. II, 177-182; Паскаль, А. Д. Итоги и задачи изученія рукописей Гавриила Уршк как ранних источников по истории славяно-молдавской книжности XV века. - Исследования по источниковедению истории СССР дооктябрьского периода. М., 1980, 29-32.
- 25 Михайла, Г. Рукописи Гавриила Уршк Немецкого и их литературное значение. - Търновска книжовна школа, т. 2, с. 88.

- 26 Iufu, I. Mănăstirea Moldovița - centru cultural important din perioada culturii române în limba slavonă /sec. XV-XVIII/. - Mitropolia Moldovei și Sucevei. 1963, 451-468.
- 27 Паскаль, А. Лит. съч., с. 24. Вк. от същия автор и статията - Автограф древнемолдавского книжника XV века из ИГДА. - Советские архивы. М., 1988, 88-89.
- 28 Тончева, Е. Молдавски ръкописи от XVI в. - Велика вечерня. Репертоарно и палеографско-текстологическо изследване /За музиката на Евтимиевата книжовна школа в Търново през XIV в./. Автореф. канд. дис. С., 1979, 64-65.
- 29 Яценко, А. И. Из истории славянской проповеди в Молдавии. Памятники древней письменности и искусства, С XIII, 1906, с. 70.
- 30 Бойчева, П. Слово за божествените тайни на Григорий Гамблак и църковно-културният живот в Молдова от началото на XV в. - В: Търновска книжовна школа, т. 3, 373-374; вк. и статията, поместена в същия том на Дончева-Панайотова, П. Сборниците "Книга Григорий Памблака" - възникване, съдържание, разпространение, 29-50.
- 31 Най - старият препис на Похвално слово за Константин и Елена от Евтимий Търновски /Сборникът на Яков от Путна, 1474 г./ в славяно-румънската традиция. - Търновска книжовна школа. С., 1974, 161-178.
- 32 Panaiteanu, P. Cronicile slavo-române din sec. XV-XVI. București, 1959, 6-14, 41-60.
- 33 Ulea, O. O surprinzătoare personalitate a evului mediu românesc: cronicarul Macarie. - Studii și cercetări de istoria artei. Т. 32, 1985, 14-48.

# ПРОБЛЕМИ И ПОСТИЖЕНИЯ В ИЗУЧАВАНЕТО НА БЪЛГАРСКОТО НАСЕЛЕНИЕ В ЮЖНА РУСИЯ /1856-1878 г./

Елена Хаджишкова

От средата на XVIII в. до 1861 г. десетки хиляди българи от Османската империя се заселват в южните области на Руската империя. Те бягат от руския гнет и се устройват в специални селища в Бесарабия, Таврическа и Херсонска губернии. Първо преселниците живеят във военни колонии, създадени за охрана на границата, а от началото на XIX в. образуват земеделски села.

Отделно от селските колонии българи се настаняват в големите градове на Бесарабия, Таврическа и Херсонска губернии. Тук те формират търговски колонии. Известни са колонии в Кишинев, Акерман, Бендер, Одеса, Николаев, Теодосия, Симферопол и др. Най-компактно преселници заживяват в селските райони на южноруските губернии, където се създават десетки български селища. Тези селища се изграждат по специални руски закони и имат особено развитие.

Формирането и устройването на селските колонии преминава през няколко етапа, направлявани от различни правителствени разпоредби и укази, които се отнасят само до колонистките села. Мимо официалната политика българите развиват своето стопанство, борят се за национална просвета и благоустройство на селищата. Окончателното формиране на колонии завършва през 30-те години на XIX в., а през 40-те години колонистите вече успяват да укрепят своето стопанство и да създадат свои училища.

Към средата на 50-те години на XIX в. колонии претърпяват промени в икономическото си развитие и достигат до нови явления. Ускорява се процесът на утвърждаване на индивидуалната собственост върху земята, разширява се зърнопроизводството и се извършва специализация на отделните отрасли на производство в селското стопанство.

Кримската война /1853-1856/ става преломна граница в процесите на ускорено икономическо развитие на българските колонии. Тя спомага също за либерализацията на руското правителство и за провеждане на реформи в Империята. През 60-те години на XIX в. в Русия има нова политическа обстановка, която е предпоставка за развитие на национална просвета в колонии. Преселниците за пръв път получават възможност за образование на български език от български учители. Борбата